

NAHCİVAN'IN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ Geopolitical and Geostrategic Importance of Nahcivan

Oğuz ŞİMŞEK

Dr., İğdır MEV Anadolu Lisesi
oguzsimsek76@hotmail.com

Özet

Tarih boyunca toplumsal yaşamda ve toplumlararası mücadelelerde coğrafyanın değeri bilinerek hareket edilmiştir. Jeopolitik, coğrafyayı devlet açısından araştıran bir bilimdir. Jeopolitiğin tanımlarından anlaşılacağı üzere devletlerin kuruluşu, işleyişi ve yasaları üzerinde coğrafi unsurlar ve çevre etkili olmaktadır. Jeostrateji; jeopolitikten ayrı olarak coğrafi unsurların stratejik açıdan incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılması konularını kapsar.

Konumuz olan, Azerbaycan'a bağlı Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, sahip olduğu coğrafi konum ve özelliklerden dolayı tarih öncesi dönemden günümüze kadar hep dikkat çekmiş, çeşitli ülke ve uygarlıkların mücadele alanı olmuştur. Bin yıldan fazladır Türklerin yönetimi altında bulunan Nahcivan, Anadolu ile Orta Asya ve Güneydoğu Asya arasında kilit bir konumdadır. Bundan dolayı Nahcivan "Şarkın Kapısı" olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetlerine açılan kapısını oluşturan Nahcivan Jeopolitik ve jeostratejik açıdan ülkemizden ayrı tutulamaz.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Nahcivan, Jeopolitik, Dilucu, Aras,

Abstract

Throughout the history it has behaved accordingly value of geography in social life and intersocietal fighting. Geopolitic is a science that researched the geography from the point of states. As is understood from the definition of geopolitic, geographic components affect on founded of states, management and laws. Geostrategy is contain subjects of stretegically researching of gographic components and inference strategic results as a distinct from geopolitic.

Our subject Nakhichevan Autonomous Republic which is depended to Azerbaijan Republic continiusly has rised to notice and been arena of various states and nations from prehistoric to today because of its geograpical position and characteristics. Nakhichevan which is more than a thousand years under Turkish management has key aspect between Anatolia, Central Asia and Southeast Asia. Therefore, Nakhichevan is named as "Gate of Orient". Nakhichevan which is formed Turkey's opening gateway to other Turkish countries cannot seperated from Turkey in terms of geopolitic and geostratejic.

Keywords: Azerbaijan, Nakhichevan, Geopolitics, Dilucu, Aras

GİRİŞ

Tarih, zaman içerisinde devletlerin kuruluşuna ve yıkılışına tanıklık etmiştir. Devletlerin bir kısmı asırlar boyunca varlığını koruyarak, yüzlerce kuşağı ifade eden hayat sürerken, bazıları ise ancak birkaç yıl gibi kısa bir ömre sahip olmuşlardır. Devletlerin büyüme ve ilerlemeleri çoğu kere çekici bir ideolojiye, kurucu liderlerin ileri görüşlülüğü ve teşkilâtçılığına, dönemin şartlarına uygun ekonomik düzen kurmalarına, toplumsal adalet kurallarını genelleşmiş bir şekilde uygulamalarına, kuşaklar boyu takip edilen hedeflere bağlı kalmalarına ve azimlerini yitirmemelerine dayanmıştır. Bütün bunların yanında devletlerin kurulduğu coğrafi konumu ve taşıdığı diğer coğrafi ve tarihi değerleri onun varlığını sürdürebilmesi için gerekli şartları oluşturmaktadır.

Tarih boyunca devletlerin yaşamasında ve devletlerarası mücadelelerde coğrafyanın değeri bilinerek hareket edilmiştir. Coğrafyadan hareketle Nahcivan, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de; üzerinde ve yakın çevresinde güç dengesini etkileyecek özellikte, hassas bir coğrafi konuma sahip bulunmaktadır. Nitekim Jeopolitik konum itibarıyla Nahcivan, Türkiye, Azerbaycan, İran ve Ermenistan'ın birleşme noktasında, bu ülkelerin çıkarlarının kavşağında bulunmaktadır. İşte bu durumda Nahcivan'ın, coğrafi unsurları, tarihi ve siyasi geçmişi stratejik açıdan incelemeli, stratejik sonuçlar çıkarılmalıdır.

Nahcivan'ın bu özelliklerinden yola çıkarak *Nahcivan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi* konulu çalışmamızda, öncelikle Nahcivan'ın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu açısından coğrafi, tarihi, idari ve siyasi özellikleri değerlendirilmiştir. Konunun önemini vurgulamak amacıyla sonuçlar kısmında ise Nahcivan'ın Türkiye, Türk Dünyası ve bölgedeki diğer ülkeler açısından önemini ve bazı önerilere yer verilmiştir.

A: Kısaca Jeopolitik ve Jeostratejik

Jeopolitik; Bir devletin, devletler gurubunun veya bölgedeki devletlerin mevcut coğrafi platform üzerinde güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve bu hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, ortaya koyan bir ilimdir. Coğrafi, ekonomik, sosyal, siyasal ve stratejik faktörlerin bir devletin dış politikasına etkisinin incelenmesidir¹.

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yeryüzünün coğrafya ilminin bilinen yöntemlerinden daha başka bir şekilde incelenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir ihtiyacı karşılamak üzere giderek bilimsel bir disiplin haline alacak olan jeopolitik kavramı oluşmuştur². Esasen coğrafyanın siyasî olarak yorumlanması ve bunun bilimsel bir disiplin

altında yapılması ihtiyacı Halford Mackinder³ tarafından 1887’de ileri sürülmüşse de dış politik yazılarını coğrafi yorumlara dayandıran ve jeopolitik kavramını ilk kez kullanan İsveçli siyaset bilimcisi Rudolf Kjellen⁴ olmuştur. Kjellen’e göre jeopolitik, politikanın coğrafi boyutunu oluşturmuştur⁵. Jeopolitik, muhtelif şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazılarını burada söylemek gerekirse jeopolitik, bir devletin ulusal gücü, dış ilişkileri ve politikasının ve diğer etkenlerin, ekonomik ve siyasî coğrafya açısından incelenmesi ve uygulanması⁶, geleceğe yönelik hükümler içeren⁷ bir devlet yönetimi felsefesidir⁸. Jeopolitik, coğrafi gerçeklere dayanarak politikalar üretilmesi ve uygulanması⁹, çevre içinde bir olgu veya organizma olarak devletin incelenmesidir¹⁰. Uluslar arası siyasette, coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir¹¹. Bir devletin güç yapısına temel teşkil eden en istikrarlı faktör, ülkenin coğrafi yapısı ve jeopolitik konumudur.

Günümüzde devletlerarasında meydana gelen olay ve gelişmelerin değerlendirilmesi jeopolitik politikaların dikkate alınması ile mümkündür.

Jeopolitiğin hudutlarını ve ilgi alanını tespit etmek için, unsurlarına bakarak bulabiliriz¹². Jeopolitiğin Ana unsurlarını; değişmeyen unsurlar (ülke veya bölgenin hudutları, dünya konumu, coğrafi karakteri) ve değişen unsurlar (sosyo-kültürel değerler, ekonomik değerler, politik değerler, askeri değerler) olarak ikiye ayırabiliriz¹³.

İkinci kavram da jeostratejidir. Jeostrateji: coğrafyayı güce dönüştürme, coğrafi gerçeklere dayanarak strateji geliştirme sanatıdır¹⁴. Buradaki strateji ise önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol anlamına gelir. Bir amaca ulaşmak için çeşitli yollar kullanılır. İşte bunların, düzenleme, yönlendirme sanatı da strateji olarak anlaşılmalıdır. Strateji, coğrafya, tarih, din ve dil parametreleri üzerine kurulmalıdır. Bununla birlikte stratejide temel öğe, bir yeri ele geçirmek değil elde tutmaktır¹⁵. Jeostrateji: jeopolitikten ayrı olarak coğrafi unsurların stratejik açıdan incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılması konularını kapsar. Buna göre jeostrateji, savaş ve barışta, büyük kuvvetlerin kullanılmasında bölge ya da bölgelerin etkisi, bunların diğer bölgelere ve buradaki toplumlara etkisini ortaya koyan jeopolitiğin bir ögesidir¹⁶. 20. yüzyılın en büyük strateji düşünürlerinden biri sayılan Liddel Hart: “*Eğer sonrasını düşünmeden sadece zaferin üzerinde yoğunlaşırsanız, barış için çok yorgun düşmüş olabilirsiniz*”, demiştir¹⁷.

B: Nahcivan Adının Kökeni ve Yerleşmenin Ortaya Çıkışı

Jeopolitik ve jeostratejik açıdan değerlendirmeye çalıştığımız Nahcivan’ın coğrafi konumu, tarihi süreç içerisinde siyasi ve idari yönden geçirdiği evrelere değinmeden önce Nahcivan adının kökeni ve Nahcivan’da

yerleşmenin ortaya çıkışı üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Nahcivan adının ilk kez geçtiği en erken yazılı kaynak miladi II. asırda yaşamış Yunan coğrafyacısı Klavdi Ptolomey'in "Coğrafya" eseridir. Ptolomey, Nahcivanın adını "Naxsuana" olarak belirtmiştir. Birçok tarihçiye göre Nahcivan şehri milattan önce 1539 yılında oluşturulmuştur. Bazı yazarlar ise halk arasında dolaşan muhtelif efsanelere ve dini rivayetlere dayanarak şehrin ortaya çıkışını Nuh tufanı ile alakalandırmışlardır¹⁸. Arap kaynaklarında "Nehcuan", "Neseva" (Neşevi) veya "Nesun" gibi gösterilen Nahcivan kelimesi, sözlükte "büyüyen", "inkışaf eden" anlamına gelmektedir. Pehlevi dilinde şehrin kısaltılmış ismine, Nahcivan darphanesinde VI. asırda Sasani hükümdarları adına basılan sikkeler üzerinde rastlanılmıştır. Sikkelerde şehrin ismi kısa olarak "Nahç" şeklinde yazılmıştır. Katib Çelebi ve Evliya Çelebi v.b. gibi meşhur orta asır düşünür ve seyyahları eserlerinde şehrin adını büyük hürmetle "Negşi-Cahan" ("Dünyanın Nakışı") olarak adlandırılmaktadır¹⁹.

Bazı tarihçiler Nahcivan kelimesinin menşeyini Kafkaslar'da yaşamış eski gruplardan birinin adı ile ilişkilendirmektedirler. Bir araştırmacının (A.M. Dirr) yazdığına göre, Kafkas halklarının dilinde (Çeçenlerin) "nakh"- halk (kabile), "çuo" -insan manasındadır. "Van" kelimesi ise eski Med dilinde mekân, yaşayış yeri anlamını veriyor²⁰.

Fransız seyyahı Jean Babtis Tavernier (1605-1689); *"Revan'dan Tebriz'e gitmek genellikle on gün sürer ve Nahcivan yolun tam ortasında, her iki kente eşit uzaklıktadır.... Ermenilerin inancına göre, Nahcivan dünyanın en eski kenti ve Nuh'un gemisinin karaya oturduğu dağa yaklaşık üç mil uzaklıkta. Adını da buradan almış: Ermenice'de nak "gemi", sivan "konmuş" ya da "oturmuş" demek. Nuh'un burada gömülü olduğunu, karısının mezarının ise Tebriz yolundaki Merend'de bulunduğunu söylerler"*²¹.

Bazı araştırmacılara göre ise, "nexcir" ve "van" sözlerinin Parfiya dilinde olduğunu, parfiya dilinden birçok sözün (şimdi Parfiya dili ölü dil sayılmaktadır) rus, ermeni ve arap dillerine geçtiğini örneklerle göstermektedir. Nahcivan hakkında "Nuh" efsanesini sahteletiren Ermenileri ifşa ederek, bu efsanenin Dicle-Fırat arazisinde gerçekleştiğini Sümerlerden diğer halkların benimsediğini gösterir. Müellifin fikrice, Parfiya dilinde "nexcir"-av, "van"-yer, mekân demektir²².

1- Nahciva'nın Coğrafi Konumu ve Başlıca Coğrafi Özellikleri:

Azerbaycan'a bağlı Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Transkafkasya yaylasının güneydoğusunda, 44°46' - 44°10' doğu boylamlar ile 38°51' - 39°47' Kuzey enlemleri arasında yer alır. Kuzeyde ve kuzeydoğuda Ermenistan Cumhuriyeti (224 km), kuzeybatıda Türkiye Cumhuriyeti (11

km) batı ve güneybatı da ise İran İslam Cumhuriyeti (163 km) ile çevrelenmiştir (Harita 1). Ermenistan'la olan doğal sınırının, Zengezur ve Dereleyez dağlarının su bölümü çizgisi oluştururken, Türkiye ve İran sınırını ise Aras Irmağı oluşturmaktadır. Nahcivan arazisi, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru 158 km uzunluğunda, kuzeyden güneye en geniş mesafesi ise 75 km kadardır. Kuzeyde en uç noktasını Saraybulak Dağlarının Şerur ilçesi sınırlarındaki Kömürlü dağı (2064 m), en güney noktası ise Aras'ın güneydeki sahilinde 600 m yükseklikte yerleşen Zereni demiryolu istasyonudur. Batıda en uç noktayı, Sederek ilçesinin Aras ırmağı yakınlarında yerleşen eski Urmiye Köyü oluştururken, Doğuda ise Zengezur Dağları'nın Güney kollarından olan Zereni Dağı zirvesidir²³.

Nahcivan yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin bir bölgededir. En önemli yer altı kaynakları arasında altın, gümüş, bakır, cıva, molibden, polimetaller, kayatuzu, kükürt yer almaktadır. Bunun yanında maden suları bakımından da zengin kaynaklara sahiptir. Şahtahtı köyünde Traverten yatakları, Karatepe, Diyadin, Buzgov'da da mermer yatakları bulunmaktadır.

Mutlak yükseklikler 600 m (Kotam yakınlarında Aras Vadisi) ile 3906 m (Kapıcığ zirvesi) arasında değişen, Nahcivan'ın yeryüzü şekillerini, ovalık alanlar ve dağlık alanlar şeklinde ikiye ayırabiliriz.

Arazinin üçte birini oluşturan ovalık alanlar "Aras Boyu Düzlüğü" olarak bilinmektedir. Ortalama yükseltisi 800 m kadar olan ovalık alan, kuzeybatıda Sederek Düzü ile başlayıp güneybatıda Ordubat Ovasına kadar, Aras ırmağı boyunca yaklaşık 4-20 km genişliğinde 170 km uzunluğunda bir şerit oluşturmaktadır.

Nahcivan'ın üçte ikisini oluşturan arazinin ortalama yükseltisi 1000 m'den yüksektir. Dağlık alanların yükseltisi ise 1000 m ile 3900 m arasında değişmektedir. Kuzeybatıda yer alan Zengezur Dağları Azerbaycan'da yer alan Küçük Kafkas silsilesinin en yüksek bölümünü oluşturmaktadır. Kapıcığ Zirvesi de (3906 m) bu dağlar üzerindedir. Bu dağların devamı olan Dereleyez dağları ile birlikte aynı zamanda Ermenistan ile Nahcivan arasında sınırı da oluşturmaktadır.

Karasal iklimin hüküm sürdüğü Nahcivan'da iklimin karasallığı Aras Irmağından yüksek dağlık alanlara doğru, yükseltiye bağlı olarak artmaktadır. Yıllık ortalama sıcaklıklar 12-14 °C olan Nahcivanda, en soğuk ay olan Ocakta sıcaklık ortalamaları -6 ile -10 °C olurken, en sıcak ay olan Temmuzda ise 24-28 °C kadardır.

Karasal iklim özellikleri ve yeryüzü şekillerine bağlı olarak yıllık yağış miktarının çok düşük olduğu Nahcivan'da yıllık yağış, Ordubat'ta (928 m), 276 mm, Nahcivan merkezinde (910 m) 251 mm iken yükseklik arttıkça

yağış miktarı da artmaktadır (Biçenek (2100 m) 660 mm).

Nahcivan'da akarsu şebekesinin esasını Kuzeybatıda Türkiye, İran, Nahcivan sınırının kesişme noktasından, bölgeye giren Aras ırmağı ve kuzeybatıda dağlık sahadan kaynaklarını alıp güneybatıda Aras'a katılan Doğu Arpaçay, Nahcivançay, Elinceçayı, Gilançay, Ordubatçayı oluşturmaktadır. Doğal göl bakımından fakir olan Nahcivan'da yüksek dağlık sahada birkaç tane küçük alanlı göl bulunmaktadır.

Nahcivan'da Aras vadisinden yaklaşık 1700 m'lere ulaşan alanda Bozkır bitki örtüsü görülürken, orman örtüsü küçük parçalar halinde 1700-1800 m'lerden başlayıp 2000-2200 m'lere kadar görülmektedir. Genelde 2300 m'lerden sonra ise Subalpin ve Alpin çayırliklar görülmektedir.

Yüzölçümü 5363 km² olan Nahcivan'da aynı adı taşıyan başkent Nahcivan'dan başka yedi ilçe merkezi, 5 adet şehir, 8 kasaba ve 207 köy yerleşimi bulunmaktadır. Nüfusu yaklaşık 400 bin olan Nahcivan'da km²'ye 75 kişi düşmektedir (10.09.2009)²⁴ Tablo 1.

Ekonomisi tarım, hayvancılık ve sınır ticaretine dayanan Nahcivan'da ekonomik gelişmeler, Azerbaycan'da görülen ekonomik gelişmelere bağlı olarak her yıl hızla artış göstermektedir.

Tablo: 1. Nahcivan Özerk Cumhuriyetini Nüfusu ve Nüfus'un Cins Sayısı (2009)

	Toplam	Erkek	Kadın
Nahcivan (Genel)	397 379	198 032	199 347
Şehir Nüfusu	115 454	57 659	57 795
Köy Nüfusu	281 925	140 373	141 552

Kaynak: <http://www.azstat.org/region/az/001.shtml> Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

2- Nahcivan ve Çevre'sinde Tarihi, İdari ve Siyasi Gelişmeler:

Nahcivan arazisinin Yakın Doğu'nun öncü medeniyet merkezlerine olan coğrafi yakınlığı ve İran, Hindistan, Orta Asya, Çin ve Avrupa ülkelerine giden ticaret yollarının bu araziden geçmesi, yerleşik hayatın gelişmesinde etkili olmuştur. Bu durum devlet anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. M.O. 8-7. asırlarda Nahcivan Manna ve Medler'in hakimiyeti altında bulunmuştur²⁵. Büyük İskender'in Kafkaslara yürüyüşünün sonucu burada bulunan topraklar onun selefi olan Selevkosların idaresine geçmiştir. Miladın III. Asrında, Nahcivan Sasaniler'in hâkimiyeti altına girmiş. Roma-İran, daha sonraları ise İran-Bizans mücadelelerinde Nahcivan arazisi sürekli olarak el değiştirmiştir²⁶.

654 yılında Arap emiri Habib bin Mesleme, Nahcivan şehrini tutup yerli

ahali ile barış antlaşması yapmıştır²⁷. Arapların hâkimiyeti döneminde ise Nahcivan idare birimi olarak hilafetin 3. emirliğine dâhil olmuştur.

IX. asrın birinci yarısı Azerbaycan'da Araplara karşı başlatılan Hürremiler harekâtının yayıldığı araziye Nahcivan da dâhil olmuş. İran âlimi Said Nefisi "Azerbaycan kahramanı Babek Hürremidin" adlı kitabında Babek'in hâkimiyeti altında olan yerlerde Nahcivan'ı da saymaktadır²⁸.

IX-X. Asırlarda Nahcivan'da hüküm süren sülaleler arasında Saciler ve Salarileri görüyoruz²⁹. 982 yılında Ebu-Dülefiler sülalesinin kurduğu Nahcivan merkezli devlet, tarihe "Nahcivan Şahlığı" adı altında geçmiştir³⁰.

XI. Asırda Selçukluların Azerbaycan'a girdikleri zaman Nahcivan Eyaleti de Türk yurduna dönüşmüş, şehir, Sultan Alp Arslan'ın ikametgâhına ayrılmıştır³¹.

XII. Asrın 30-70'li yıllarında Nahcivan diğer bir Türk hanedanı olan Eldegizlerin başkenti olup, devletin siyasi merkezi olarak kabul edilmiştir³².

XII. Asrın birinci yarısında Moğol istilasına uğrayan Nahcivan hem nüfus, hem de mimari açıdan büyük yıkımlara maruz kalmıştır³³.

Atabey Şemseddin'in hâkimiyetinde "padişahlık ikametgâhı" olan Nahcivan, Moğol İlhanlılar döneminde tümenlik şeklinde idare olunmuştur³⁴.

XIV. Asrın 50'li yıllarından başlayarak Çobaniler, Celayirliler, Muzafferiler, Karakoyunlu ve Akkoyunlular'ın hâkimiyeti altında olan Nahcivan'ın inzibati idaresinin merkeze bağlı eyalet şeklinde olduğunu görüyoruz³⁵. XIV. Asrın 80'li yıllarında Toktamış-Timur mücadelesine sahne olan Nahcivan 1387 yılında Emir Timur'un istilasına uğramıştır³⁶.

XVI. Asır'a gelindiğinde Nahcivan idari yönden Safavi devletinin vilayetlerinden olan Çukur-Sedd (Revan) beylerbeyliğine dâhil edilmişti.

1554 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın meşhur "Nahcivan seferi" de dâhil olmakla beraber Nahcivan arazisi bir savaş alanına dönmüştü. 1590 yılında İstanbul'da Safavi ve Osmanlı devletleri arasında imzalanan barış antlaşması sonucu Azerbaycan'ın büyük kısmı Nahcivan dâhil, Karabağ, Tebriz, Serap, Maraga, Şirvan ve onların batısında yerleşen topraklar Osmanlı'ya verilmişti³⁷. Fakat Şah Abbas 1603 yılında karşı hücumla geçip Nahcivan'ı geri almaya muvaffak olmuştu³⁸.

XVIII. Asrın başları Rusya'nın Hazar sahilindeki yerleri işgal etmesi ve Osmanlı'nın Kafkaslara doğru ilerleyişi her iki tarafı karşı karşıya getirmişti. 12 Haziran 1724 tarihinde yapılmış olan İstanbul antlaşmasına göre, Azerbaycan arazisinin Osmanlı Devletine verilmesini onaylamıştı. 1724 yılı Ağustos'unda Osmanlı ordusu antlaşmaya istinaden Nahcivan ve Ordubad'ı, eylülde ise Revan kalesini ele geçirmişti³⁹.

Nadir Şah'ın İran tahtına oturması ve 1735 yılında Üçkilise'nin (Eçmiyadzin) kuzey doğusunda Osmanlılara karşı savaşı kazanması ile Osmanlı Devleti Kafkaslardan çekilmiş ve Nahcivan Eyaleti yeniden İran'a bağlanmıştı.

1736 yılında Nadir Şah, Çukur-sedd'i lagv etmiş, o arazilerin de dâhil olduğu Tebriz merkezli Azerbaycan Vilayeti'ni teşkil etmişti⁴⁰.

XVIII. asrın ortalarında Nadir Şah'ın kurmuş olduğu imparatorluk çökünce Azerbaycan'da İran tesirinden kurtulup müstakil hanlıklar ve küçük devletler kurulmuştur. 1747 yılında Kengerli Ailesi'nin başkanı Abbas Gulu Han önderliğinde Nahcivan hanlığı teşekkül edilmişti⁴¹.

1804-1813 yılları arasında İran ile Rus Çarlığı arasında yapılan savaşlar neticesinde Rus Çarlığı; Nahçıvan ve Revan Hanlıkları dışındaki bütün Kuzey Azerbaycan'ı ele geçirmişlerdir. Savaş sonucunda taraflar arasında Gülistan Antlaşması (1813) imzalanmıştır. 1826-1828 yılları arasındaki Rus-İran savaşında, Ruslar; Revan ve Nahçıvan'a hücum etmişler, şehri 26 Haziran 1827'de ele geçirmişler. Ruslar, Fransız askerî mühendisleri tarafından yapılan ve Aras bölgesini kontrol altında bulunduran Abbas Abad Kalesini (Şekil 1) 7 Temmuz'da teslim almışlar. Böylece, Nahçıvan Hanlığı sona ermiş, bir Rus eyaleti haline getirilmiş⁴². Kuzeyde Aras Irmağı'na kadar olan topraklarını kaybeden İran Türkmençay anlaşmasını⁴³ imzalamak zorunda kalmıştır.

1828-29 Osmanlı-Rus Harbi sonunda, imzalanan 1829 Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti de, Nahcivan Hanlığı'nın Rusya topraklarına dahil olduğu kabul etmiş⁴⁴.

Nahcivan ve Revan Hanlıkları Rusya tarafından işgal olunduktan sonra Çar I. Nikolay'ın gösterişi ile iki hanlığın birleştirilmesi ile Ermeni vilayeti oluşturulmuştu⁴⁵. Ancak, işgal olunduktan sonra Ruslara direniş göstermedikleri için Nahcivan Hanlığı idare sistemi olarak 1840 yılına kadar varlığını koruyabilmişti⁴⁶. 10 Nisan 1840 tarihinde yayınlanan Çar'ın, yeni ıslahat fermanına göre, guberniyalar ve onlara bağlı olarak kazalar oluşturulmuş. Ön Kafkasya, merkezi şehri Tiflis olan Gürcistan-İmeretiya guberniyasına ve baş şehri Şamahı olan Kaspi vilayetine bölünmüştü. Yelizavetpol (Gence), Balaken ve Ordubad da dâhil olan Nahcivan kazalarından başka Kuzey Azerbaycan topraklarının hepsi Kaspi Vilayeti'ne dâhil edilmişti⁴⁷.

1844 yılında Car hükümeti Kafkas idaresinde yeni bir ıslahat yaparak, bütün Kafkasya'yı bir idarede (Kafkas canişinliğinde) birleştirmiş⁴⁸. 1849 Yılında Nahcivan, Ordubad ve Daralagez Kazalarının da dâhil olduğu Revan Guberinyası teşkil olunmuş.

Şubat 1917 ihtilaliyle Rusya'da çarlık rejimi son buldu. İmparatorluğun ayrı ayrı vilayetlerinde olduğu gibi Nahcivan'da da işçi ve askeri şuralar teşkil edildi⁴⁹. Ancak bunlar uzun süre varlıklarını koruyamayarak 1918 yılında faaliyetleri son buldu.

I. Dünya savaşında, doğuda Erzincan'a kadar ilerleyen çarlık ordusu 1917 Bolşevik ihtilali'nden sonra, imzalanan Erzincan Mütarekesi (18 Aralık

1917) ile Doğu Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Ermeniler, Revan merkez olmak üzere Erzurum, Kars, Van, Bitlis, Muş, Nahçıvan, Zengezur'u içine alan bölgede bir Ermeni devleti kurmak için kendi birliklerini teşkil etmeye yönelmişlerdi⁵⁰.

Ermenilerin bölgedeki Türk nüfus üzerindeki baskı ve şiddet uygulamaları üzerine, Osmanlı 3. Ordusu, 15 Mayıs 1918'de, Arpaçay'ın doğusundaki bölgeye geçmiş. 14 Temmuz 1918'de Ermenilerin Nahçıvan'ı işgal etmesi üzerine, Türk kuvvetleri 20 Temmuz 1918'de Nahçıvan'a girmişti. Böylece, Nahçıvan Ermeni işgal ve zulmünden kurtarılmış oldu⁵¹.

Brest-Litovsk Anlaşması'na göre, 14 Temmuz 1918'de, yapılan halk oylamasında Kars, Ardahan ve Batum halkı Osmanlı Devleti'ne katılma kararı aldı. Bu arada 93 Harbi sırasında kaybedilen toprakların haricinde, İran'ın imzaladığı Türkmənçay Antlaşması ile Ruslar'a bırakılan Nahçıvan da, Osmanlı topraklarına katılmış oldu.

14 Eylül 1918 tarihli kararname ile merkezi Batum olan Batum vilâyeti teşkil edildi. Batum, Kars, Ardahan ve Nahçıvan ile mülhakatı, Batum ve Kars sancakları olarak düzenlendi Nahçıvan da Kars sancağına bağlandı⁵².

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı aleyhine neticeleneceğinin belirmesi üzerine Osmanlı askerlerinin 21 Ekim 1918'den itibaren bölgeden tahliyesi kararlaştırıldı.

Osmanlı ordusunun çekilmesi üzerine, bölge ahalisi kendi yönetimlerini kurmak üzere harekete geçtiler. Başta Nahçıvan olmak üzere, Revan'ın güneyinden Şerur, Eçmiyazin ve İğdır'da yaşayan Müslüman ahalinin temsilcileri Kamerli Kasabası'nda toplanarak, merkezi İğdır olmak üzere, bir reis ve altı üyeden oluşan Aras Türk Hükümeti kuruldu.

Osmanlı askerlerinin Elviye-i Selase'den de çekilme mecburiyeti karşısında yeni ve daha güçlü bir hükümetin kurulma çalışmaları üzerine Aras Türk Hükümeti, Kars merkezli kurulan Millî Şûra Hükümeti'ne katılmıştır⁵³.

Kars İslam Şurası'nın 30 Kasım 1918'de Kars'ta yaptığı kongrede, Batum'dan Orduabad'a, Ağrı Dağı'ndan Azgur'a kadar halkın çoğunun Türk ve Müslüman olduğu yerlerde Osmanlı ordusunun çekilmesi dolayısıyla, merkezi Kars olmak üzere, Millî Şûra Hükümeti kurulması ittifakla kararlaştırıldı⁵⁴.

17-18 Ocak 1919 düzenlenen Büyük Kars Kongresi sonucunda, Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi kurulmuş ve Millî Şûra Hükümeti yeni ve sağlam bir şekle dönüştürülmüştü.

Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümeti sınırları Orduabad'ın doğusunda, Zengezur bölgesi Azerbaycan'da kalmak üzere tespit edilmişti. Güney'de

eski Iran-Rus sınırı geçerli olacaktı. Ermeni hududu ise, doğudan batıya doğru, Arpa köyünden geçerek, Derealagöz (Dereleyez) Ermenistan sınırlarında kalmak üzere, Çarur kazasında Vedibasars, Zengibasars, Zeyve, Kervansaray, Yukan-Ağakala, Küçük-Bugudu, Boğaz-Kesen'den Arpaçayı'na ulaşacaktı⁵⁵. Hükümetin Anayasası hazırlandı. Cihangiroğlu İbrahim Bey ise Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümeti Reisliği'ne getirildi. Bu arada, İngilizler'de Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümeti'ni tanıdı⁵⁶. Böylece Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümeti de belli sınırlar içinde devlet kimliğine kavuşmuş oldu.

26 Ocak'ta, Albay Laughton, İngilizler tarafından Nahçıvan Askerî Valiliği'ne tayin edildi. Türklerin olduğu bölgelerde Millî Şûra Hükümeti temsilcileri görevde kalyordu. Fakat İngiliz Valiliği sadece bir gölge idi. Nahçıvan'daki hâkimiyet Millî Şûra ve daha sonra Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti'nin elinde idi⁵⁷.

Nahçıvan'daki İngiliz Askerî Valisi Laughton otorite kurmada başarısız olunca, Nisan 1919 başında yeni İngiliz birlikleriyle takviye edilen Yarbay Simpson, Nahçıvan valiliğine tayin edildi.

Bölgede isteklerini gerçekleştiremeyen İngilizler, 2 Nisan 1919'da Batum'da bir araya gelen General Milne ve General Thomson aracılığı ile (İngiliz Kafkas İşgal Kuvvetleri Komutanı) Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti'nin dağıtılması planını hazırladılar. Bu plana göre;

“Kars vilâyeti ve Nahçıvan bölgesi” Barış Konferansı tarafından Ermenistan Hükümeti'nin idaresine verilecektir. Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti dağıtılacak ve liderleri ve ileride tehlike teşkil edecek şahıslar sınır dışı edilecek, bunlar, Tiflis'e gönderileceklerdir. Ermeni yöneticiler getirilinceye ve idare Ermeni Cumhuriyetine devredilinceye kadar, Nahçıvan ve Kars'ta idare, Preston'un denetiminde bölgedeki şahıslarla gerçekleştirilecektir⁵⁸.

İngilizler, Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti'ni ortadan kaldırmak için 12 Nisan 1919'da Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti Parlamentosu'nu ve bölgenin ileri gelenlerini Tiflis, Batum, İstanbul yolu ile Malta'ya sürgün ettiler⁵⁹.

Bunun üzerine, bölgede yaşayan Müslüman halk, Batum'dan Nahçıvan'a kadar mahalli Şûra hükümetleri kurmaya başladılar. Bölgede kurulan Nahçıvan Şûrası; Nahçıvan, Ordubâd, Culfa ve Şahtahtı'nın bir kısmını hâkimiyetine almıştı⁶⁰.

İngilizlerin yardımıyla Ermeniler, 24 Mayıs 1919'da Nahçıvan'ı işgal ettiler. Nahçıvan'ı Ermenilere teslim eden İngilizler, Nahçıvan İngiliz Askerî Valiliğini de lağvederek 1 Nisan 1919'da Nahçıvan'dan ayrıldılar⁶¹.

Osmanlı 9. Ordusu'nun lağv edilmesi üzerine, birlikler barış düzeni

içinde 3. ve 15. Kolordu halinde yeniden düzenlendiler⁶².

Bu düzenlemeden sonra, Nahcivan, 15. Kolordu'nun sorumluluk alanına girmiş ve onun savunması için gereken yardımları yapmaya başlamıştı.

Nahcivan ve Şerur halkının başvurusu üzerine, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa tarafından 11. Tümenen Yüzbaşı Halil, Üsteğmen Edip (Albay Tokalp), Topçu Üsteğmen Naci (General Altuğ), Teğmen Osman Nuri ve yedi er Nahçivan bölgesinde görevlendirilmişti.

9 Haziran'da, Gence'de, Bolşeviklere yenilen Nuri Paşa (Kill-gil), emrindeki Azerbaycan Süvari Alayı ile beraber İran üzerinden Erzurum'a gelmişti. Bu kuvvetler, bir batarya ve dört makineli tüfekle beraber Nahçivan Müfrezesi'ne katılmışlardı⁶³.

Baku ve Gence'nin Bolşeviklerin eline geçmesi üzerine Nahçivan'a gelmiş olan bazı Azerbaycan askerî birlikleri ve özellikle Genelkurmay Başkanı olan General Habib Selimov'un propagandalarının tesiriyle, bazı Nahçivan ileri gelenleri ve zenginleri Bolşevik olmayan Ermeni Hükümetiyle anlaşma yollarını aramaya başlamışlardı⁶⁴. Bunun üzerine, Nahçivan'da idarî ve askerî işleri elinde tutan Yüzbaşı Halil ve Üsteğmen Edib kendi isteğiyle geriye alınmış ve yerine Binbaşı Ali Timur tayin edilmişti. Bilahare, mahallî işleri iyi bilen 11. Kafkas Tümen Kurmay başkanı Binbaşı Veysel de, 9 Temmuz 1920'de, Nahçivan Bölgesi Müfettişi sıfatıyla Nahçivan'a gönderilmişti⁶⁵.

Uzun süreli bir mücadelenin olabileceğini gören Yarbay Cavit ve Kurmay Binbaşı Veysel Şahtahtı'nda, Nahçivan, Culfa ve Orduâbâd bölgelerinde milis kuvvetleriyle birlikte savunma çalışmalarını yapmışlardır⁶⁶.

Bu sıralarda, Moskova'daki Türk Temsilcisi Halil Paşa, 28. Kızıl Tümen'in Süvari Tugayı'na mensup 1. Kuban Kazak Alayı ile beraber Nahçivan'a gelmişti. Türkiye, Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan bir Piyade Taburu ve bir bataryadan oluşan kuvveti Nahçivan'a göndererek Halil Paşa'nın emrine vermişti. Bu sayede, Nahçivan'daki birlik takviye edilmişti. Daha sonra, 28 Eylül'de, Türk kuvvetleri Doğu Cephesi'nden Ermenilere karşı taarruza geçmişler ve Ermenileri mağlup etmişlerdi⁶⁷. Kazım Karabekir komutasında yürütülen Doğu seferi sırasında 8 Kasım 1920'de Şahtahtı ele geçirilmiş, Ermeniler de Dehne-Sederek hattına çekilmişlerdi⁶⁸.

Millî Mücadele'nin güçlenip, Ankara'da Milli Meclis'in açılması ve hükümetin kurulmasından sonra, hükümet, İtilâf Devletleri'ne karşı siyasî ve askerî alanda yardım görebileceği Sovyetlerle temasa geçmişti. Türk Murahhas Heyeti'nin Moskova'ya varmasından kısa bir süre sonra, Sovyetler, 10 Ağustos 1920'de, Ermeni Taşnak Hükümeti ile yaptıkları

anlaşma ile Türklerle meskûn olan Nahçıvan'ı kâğıt üzerinde Ermenilere verilmişlerdi. Ayrıca, Şahtahtı-Erivan-Culfa demiryolları da Ermeni kontrolüne bırakılmıştı. Her ne kadar, Ermenilerin talep ettiği Zengezur, Nahçıvan ve Sadaklı bölgeleri Azerbaycan ile Ermenistan arasında barış yolu ile çözüleceği ve bu bölgelerin Kızılordu kontrolünde kalacağı antlaşma ile kaydedilmiş ise de, Ermeniler, Kızılordu birliklerini Zengezur'dan çıkarmışlardı. Nahçıvan da ancak Türkiye'den askerî birliklerin oraya varmasıyla Ermeni tecavüzünden kurtulabilmişti. Ayrıca, Sovyetler, Türk-Sovyet görüşmeleri sırasında Van ve Bitlis'in de Ermenilere bırakılması yolunda teklifler ileri sürerek niyetlerinin Nahçıvan'ın batısındaki araziyi Ermenistan'a bıraktırarak Türkiye ile Nahçıvan'ın irtibatını tamamen kesmek ve Nahçıvan'ı tamamen Ermeni insafına bırakmak olduğu ortaya çıkmıştı. Sovyetlerin Ermenilere karşı sergiledikleri tarafgir politika Türk Murahhas heyeti tarafından tepkiyle karşılanmıştı⁶⁹.

29 Kasım 1920 yılında Ermenistan'da Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra Ermenistan SSC hükümeti de Nahçıvan'ı ilhak etmek için yeni faaliyetler gösterdiyse de Nahçıvan'ın Ermenistan'a bırakılmasına Türk murahhasları tarafından engel olundu. 16 Mart 1921 Türk-Sovyet Antlaşması ile Nahçıvan'da özerk bir statü kurulması kararlaştırıldı. Buna göre, Nahçıvan toprakları, Aras-Talveg çizgisinin doğusu ile Tanga Dağı - Veli Dağ-Bağırsak-Kömürlü Dağ çizgisi arasında sıkışmış üçgen kesiminde, bu toprakların Kömürlü Dağ'dan başlayıp Saraybulak-Ararat istasyonundan geçerek Karasu'nun Aras ile birleştiği yerde sona eren sınır çizgi içerisinde kalan bölge idi. Nahçıvan, üçüncü bir ülkeye bırakılmamak şartı ile özerk bir statüde olmak üzere Azerbaycan'a bırakıldı⁷⁰. 15 Nisan 1921 tarihinde Türk Dışişleri ve Genel Kurmay Başkanlığı'nın Kâzım Karabekir Paşa'dan bölgeyi boşaltmasını istemesi üzerine; Nahçıvan'ı Ermenilere karşı korumak için görevlendirilmiş olan Nahçıvan Türk Birliği'ne geri çekilme emri verildi. Alınan emir gereğince, Türk askeri Nahçıvan'dan geri çekilerek 16 Nisan 1921 günü Doğu Bayezid'e döndü⁷¹. Daha sonra, Moskova Anlaşması'nın Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından da tasdiki için yapılan Kars Konferansı sonunda imzalanan barış antlaşmasıyla (13 Ekim 1921) Nahçıvan mıntukasının Azerbaycan himayesinde muhtar bir arazi olduğu Ermenistan'a da kabul ettirilmişti⁷².

Bu anlaşma ile Nahçıvan'ın Anavatan ile birleşmesi sağlanamamış ise de; Azerbaycan'ın himayesinde varlığını sürdürmesi sağlanmıştı⁷³. Ancak, Zengezur'un Ermenilere verilmesi ile I. Dünya Savaşı sonunda oluşan Azerbaycan'ın ana parçasıyla bağlantısı koparılan Nahçıvan'da İran, Türkiye ve Ermenistan ile çevrili Otonom bir cumhuriyet kurulmuştur.

Nahçıvan arazisi daha sonraki yıllarda Sovyet yönetimi tarafından

bir takım değişikliklere uğratılmıştır. 18 Şubat 1929'de Zakafkasya Merkezi İcra Komitesi (MİK) Nahcivan MSSR'in bazı köylerini; Şerur ilçesinin Haçik, Horadiz, Şahbuz ilçesinin Oğbun, Sultanbey, Ağhaç, Almalı, İtkıran, Ses, Almalı, Ordubat ilçesinin Karçevan köylerinin topraklarını, ekin sahaları ve otlaklarını Ermenistan SSC'e birleştirilmesi hakkında kararı kabul etmiştir. Zakafkasya Merkezi İcra Komitesi'nin Nahcivan'ın sınırları meselesine bakması, Moskova Antlaşması (1921) ve Kars Antlaşmasını (1921) imzalayan tarafların iştiraki olmadan Nahcivan arazisinin bir bölümünün Ermenistan'a verilmesi uluslararası hukuk normlarına aykırı bir durumdur. 1991 yılında Ermenistan'ın saldırıları sonucu Sederek ilçesine bağlı Kerki Köyü günümüze kadar işgal altında bulunmaktadır.

Nahcivan Özerk Cumhuriyeti oluşturulduğunda sahası, Nahcivan'ın tarihi arazisinin 5988 km²'sini kapsamaktaydı. Ancak 1929-1930'cu yıllardan sonra arazisi 5365 km² kadar kaldı (Harita 2).

9 Şubat 1924 yılında Azerbaycan SSC'nin himayesinde Nahcivan Muhtar bölgesi, Nahcivan Özerk cumhuriyetine çevrildi. Nahcivanda Sovyet hâkimiyeti kurulduktan sonra üç kaza ve 12 daire teşkil edildi. Sonra kazalar lağv edilerek 1925 yılında dairelerin sayısı on'a indirilmiştir. 1926 yılında Nahcivan MSSC sekiz daireye: Baş Noraşen, Kıvrak (Qıvraq), Tumbul, Nerimanov, Culfa, Parağa ve Ordubat dairelerine bölünmüştür. Sonraki yıllarda daireler birleştirilip Şerur, Nahcivan, Culfa ve Ordubat ilçeleri (Rayon) oluşturulmuştur. 1930 yılının birinci yarısında Nahcivan ve Culfa ilçelerinin dağlık bölümünden iki müstakil ilçe Şahbuz ve Ebreğunus ilçeleri oluşturulmuş. Böylelikle ilçe sayısı altıya çıkarılmış. 1948 yılında Ebreğunus ilçesi Culfa ile birleştirilerek Nahcivan beş ilçeye bölünmüş. 1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Ermenilerin Karabağ bölgesinde ve Nahcivana olan saldırı ve askeri tehdidi karşısında siyasi ve idari yapılanmada değişiklikler yapılmış 1994 yılında Türkiye ile Dilucu yöresinde sınırı olan Sederek ilçesi ve 2004 yılında da Kengerli ilçesi oluşturulmuştur.

Nahcivan Kent merkezi dışında yedi ilçeye (rayon) ayrılan nahcivanın ilçeleri Sederek, Şerur, Kengerli, Şahbuz, Culfa, Babek ve Ordubat'tan oluşmaktadır (Tablo 2).

17 Kasım 1990 yılında Nahcivan meclisinin kararıyla Resmi adındaki Sovyet Sosyalist ibareleri çıkarılmış hâkimiyet organının adı Ali Meclis olarak değiştirilmiştir. 1918-1920 yıllarındaki Azerbaycan Cumhuriyetinin üç renkli bayrağı bayrak olarak kabul edilmiştir.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra 1995 yılında kabul edilmiş Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası ile Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin Azerbaycan'ın himayesinde devlet statüsü verilmiştir.

Tablo 2: Nahcivan'ın İlçe Merkezleri, Yüzölçümü ve Nüfus Durumu (2008)

	İlçe Merkezi	Yüzölçümü (km ²)	Toplam Nüfus	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus
Nahcivan Şehiri	Nahcivan	130	73 715	36 825	36 890
Babek İlçesi	Babek	923	71 360	35 437	35 923
Culfa İlçesi	Culfa	995	41 038	20 525	20 513
Kengerli İlçesi	Kıvrak	682	27 468	13 495	13 973
Ordubad İlçesi	Ordubad	972	44 962	22 607	22 355
Sederek İlçesi	Haydarabat	151	13 984	7 064	6 920
Şahbuz İlçesi	Şahbuz	918	22 720	11 440	11 280
Şerur İlçesi	Şerur	478	102 132	50 639	51 493
Toplam		5363	397 379	198 032	199 347

Kaynak: <http://www.azstat.org/region/az/001.shtml>

Yeni Azerbaycan Anayasasının esasında Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin yeni anayasası hazırlanmış, 28 Nisan 1998 yılında Özerk Cumhuriyetin Meclisinde kabul edilerek, Aynı yıl 29 Aralık'ta Azerbaycan Cumhuriyetinin Milli Meclisi tarafından onaylanmıştır.

Ekonomisi büyük ölçüde sınır ticareti ve tarım'a dayanan Nahcivan'da devlet otoritesinin güçlenmesine bağlı olarak tarım, sanayi, madencilik, ulaşım gibi ekonomik alanlarda hızlı gelişmeler yaşanırken, sosyal alanlarda da buna paralel gelişmeler görülmektedir. Bölgede var olan alt yapı yeniden elden geçirilmiş, her yerleşime tekrar doğal gaz verilmiş, yeni sosyal ve ekonomik tesisler inşa edilerek istihdam alanları oluşturulmuştur. Bunun yanında, sağlık, ulaşım, ticaret, turizm alanlarında yeni yatırımlar yapılmıştır.

SONUÇ

Nahcivan ve çevresinin dünyanın en eski yerleşim merkezleri arasında olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Adının Nuh tufanından sonra insanların ilk yerleştiği yer olarak anılması bile buranın konumunu, yerleşim tarihi hakkında bilgi ve önemini belirtmektedir.

Nahcivan kenti ve diğer yerleşmeler modern şehircilik anlayışına göre planlanmış ve bu görünümünü günümüzde de korumaktadır. Bundan sonra da bu planlamanın muhafaza edilmesi ve bu doğrultuda gelişme göstermesi önemlidir.

Nahcivan'ın Azerbaycan ile sınırının bulunmaması ve ayrıca

Ermenistan'la uzun ve kapalı sınırlara sahip olması en büyük sorunu oluşturmaktadır.

Türkiye ile sınırın açık olmadığı dönemlerde, diğer komşusu olan İran ile ekonomik ve ticari ilişkilerin istenilen seviyede olmaması, Nahcivan'ı kapalı ekonomik şartların hüküm sürdüğü bir durumda bırakmıştır.

Nahcivan'da hızlı sosyo-ekonomik gelişmeler görülmektedir. Ancak yine de genel olarak sosyal-ekonomik durum istenilen seviyede değildir. Bu durumun oluşmasını sağlayan faktörler arasında ilk sırada; Azerbaycan ile doğrudan kara bağlantısının olmaması gelmektedir. Azerbaycan'ın diğer bölge ve şehirlerine gönderilen veya alınan ürünlerin ancak İran üzerinden aktarılması, Nahcivanlı üreticilere ve yerli sanayi kuruluşlarına çeşitli problemler çıkarmaktadır.

Nahcivan'da sanayinin gelişmemesi, tarımsal üretimin de istenilen seviyede olmamasından dolayı burada üretilen ürünler İran ve Türkiye ile rekabet edememektedir. Bu durum kırsal nüfusun ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Bunun için Nahcivan'ın Türkiye'deki ekonomik sisteme dâhil edilmesi, sanayi ve tarımı başta olmak üzere diğer ekonomik sektörlerde Türkiye ile entegrasyonu sağlanması bölge insanı açısından olumlu sonuçlar verebilir.

Nahcivan'da eğitim seviyesi oldukça yüksektir. Ayrıca Nahcivan Devlet Üniversitesi kırk yıldan fazladır eğitim-öğretim hayatını sürdürmektedir. Nahcivan ile eğitim konusunda daha fazla işbirliği sağlanmalı ve Nahcivan Devlet Üniversitesi ile Türkiye'deki Üniversiteler arasında her konuda iş birliğine gidilmelidir.

Tarım ve sanayideki istihdamın gelişmemesi işsizlik ve dolayısıyla yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeplerle insanlar iş bulmak amacıyla, başta Türkiye ve Rusya olmak üzere çeşitli ülkelere çalışmaya gitmektedirler. Çalışma özelliği taşıyan genç kesimin Nahcivan'dan göç ederek ayrılması sonucu birçok yerleşim yeri nüfusunun büyük bir kısmını yitirmiş geriye yaşlı, kadın ve küçük yaştaki tüketici nüfus kalmıştır. İstihdam alanları oluşturularak göçün olumsuz sonuçları önlenmelidir.

Nahcivanın en önemli bağlantısı, Türkiye ile arasında 1992 yılında açılan Hasret (Ümit) Köprüsü bağlantısıdır. Ancak birçok ülkeler arasında sınırlardaki gümrük işlemleri kaldırılırken Nahcivan ile Türkiye arasında vize ve uzun süren gümrük işlemleri, karşılıklı gidiş-gelişleri olumsuz etkilemektedir. Nahcivan ile Türkiye arasında vize, gümrük işlemleri ve pasaport uygulamasının kaldırılması veya Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile uygulanan gümrük uygulamalarının burada da uygulanması bölge insanı açısından olumlu sonuçlar doğurabilir.

Geçtiğimiz yüzyılda Aras üzerinden Culfa sınır kapısının açılmasıyla Nahcivan, Rusya imparatorluğunun İran'a açan önemli bir ulaşım şebekesinin merkezi olmuştur. Nahcivan eskiden hem Moskova-Tahran hem de Bakü-Erivan demiryolları üzerinde önemli bir bağlantı noktası idi. Kars-Tiflis-Bakü demiryoluna paralel olarak Kars-Iğdır-Nahcivan ve Culfa üzerinden İran'a uzanacak olan demiryolu, Nahcivanı tekrar demiryolu ulaşımında eski konumuna getirecek ve Türkiye demiryolu ulaşım sistemine bağlanmış olacaktır. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerindeki demiryollarının kavşağındaki Nahcivan Şark Kapısı özelliğini sürdürecektir.

Türkiye ile Nahcivan arasında (Dilucu-Sederek yöresinde) karayolu bağlantısı mevcut olup, her iki tarafta da iyi kalitede karayolu bulunmaktadır. Bu karayolu üzerindeki trafiğin daha da geliştirilerek, bu yolun Culfa üzerinden İran bağlantısı canlandırılmalıdır. Böylece Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine, Gürbulak Sınır Kapısının yanı sıra karayolu bağlantısı için ikinci bir alternatifini olması açısından önemlidir. Ayrıca Nahcivan Havalimanı ile Türkiye'deki havalimanları arasındaki havayolu bağlantısı kurulmalı ve geliştirilmelidir.

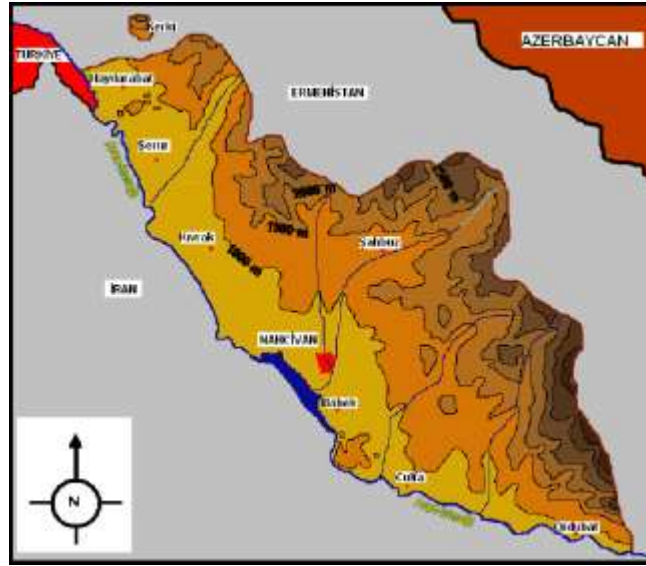
Nahcivan muhafaza ettiği konum itibarıyla Türkiye ve Türk dünyası için bir anahtardır. Nahcivan'ın sosyal-ekonomik yönden gelişmesi, güçlenmesi ve "Şarkın Kapısı" olma özelliği Türkiye ve Azerbaycan için çok önemlidir.

EKLER:

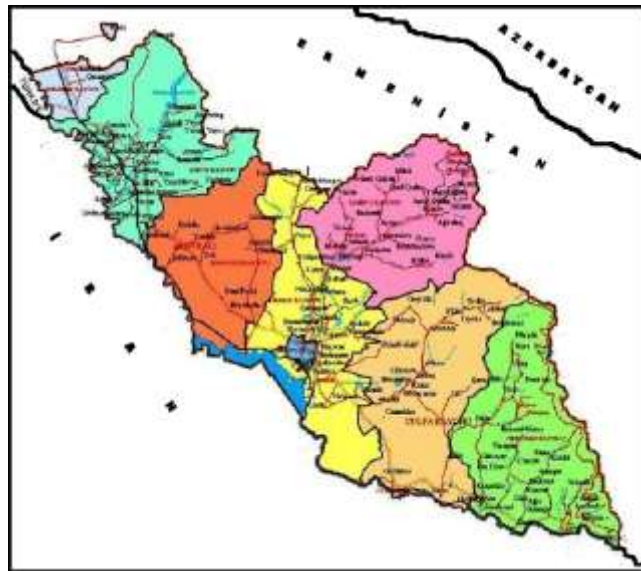

Şekil 1. Abbas Abad Kalesi (Zəhmət ŞAHVERDİYEV, NAXÇIVAN BÖLGƏSİ XIX-XX əsrin əvvəllərində, Sayfa 125'den Sadeleştirilmiş)

Harita 1. Nakhcivan'ın Topoğrafya Haritası

Harita 2. Nakhcivan'ın Siyasi Haritası

Fotoğraf 1. Nahcivan Kenti'nin Genel Görünüşü

Fotoğraf 2. Nahcivan Hanlık Sarayı

Fotoğraf 3. Nahcivan Kenti'nde Dede Korkut Heykeli

KAYNAKLAR VE DİPNOTLAR

¹ Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri, 12 Nisan 1985 YÖK Konferansları, s. 9-10.

² TEZKAN, Y., 2005: Jeopolitikten Millî Güvenliğe, Ülke Kitapları Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 17.

³ Halford John MACKINDER, 15 Şubat 1861'de İngiltere'nin Gainsborough şehrinde doğmuştur. 1880 yılında Oxford Üniversitesi'nde fizikî bilimler alanında öğrenime başlamıştır. 1886'da Kraliyet Coğrafya Derneği'ne üye olmuştur. Mackinder 6 Mart 1947'de ölmüştür. Yılmaz Tezkan; Murat Tasar; Dünden Bugüne..., s. 77-78.

⁴ Rudolf KJELLEN, 13 Haziran 1864'te İsveç'in Torsoe adasında doğmuştur. Mayıs 1891'de siyaset bilimi diploması almış ve Göteborg Üniversitesi'nde hocalık yapmıştır başlamıştır. 14 Kasım 1922'de Stockholm'de hayata veda etmiştir. TEZKAN, Y., 2005, 96-97.

⁵ ESLEN, N., 2005, Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler, Tekağaç Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, s. 17, İLHAN, S., 1989, Jeopolitik Duyarlılık, TTK Yayınları, Ankara, s. 13-14

- ⁶ TURAN, S., 1992, Türkiye'nin Coğrafi Konumunun Dış Politikasına Etkisi, Danışman: Toktamış Ateş, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 7. Jeopolitiğin kullandığı başlıca araç siyasi haritadır. Colin S. Gray; Coğrafya Kaçınılmazdır, Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya, Hazırlayan: Colin S. Gray, Geoffrey Sloan, Çeviren: Tuğrul Karabacak, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s. 222, Ümit Özdağ; Türk Tarihinin ve Geleceğinin Jeopolitik Çerçevesi, Türk Yurdu, C. 23, S. 546, Ankara Ocak 2003, s. 11.
- ⁷ TEZKAN, Y., 2005, 96-97. 17.
- ⁸ TEZKAN, Y., TAŞAR, M., 2002, Dünden Bugüne Jeopolitik, Ülke Kitapları Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 16.
- ⁹ ESLEN, N., 2005, 13.
- ¹⁰ DOĞANAY, H., 1989, Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Bundan Kaynaklanan Dış Tehditler, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. 10, S. 58, İstanbul Şubat, s. 26-27.
- ¹¹ ÖZEY, R., 1998, Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 11. Jeopolitik ile millî güvenlik ya da başka bir tanımla millî savunma çoğu defa eş anlamda kullanılmıştır. Bunun nedeni, söylemin coğrafya ve politika öğelerini birbiri ile sıkı sıkıya ilişkili olarak ortaya koymasındandır. Jeopolitik yaklaşımlar, coğrafya alanlarına ve o alanlardaki (insan dâhil) kaynaklar üzerinde kontrolü ifade eder. Tuncer Topur; Milli Güvenlik ve Türkiye, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 225.
- ¹² İLHAN, S., 1995, Türkiye Jeopolitiği ve Jeopolitik Gelişmeler, Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu Dün-Bugün-Yarın, TTK Yayınları, Ankara, s. 9.
- ¹³ TEZKAN, Y., TAŞAR, M., 2002, , s. 17-20.
- ¹⁴ ESLEN, N., 2005, , s. 13-14.
- ¹⁵ GÜNAY, B., 2005, Değişen Dünya Denklemine Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri, Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri, Derleyen: Bekir Günay, IQ Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 53, 57.
- ¹⁶ TURAN, S., 1992, a.g.e., s. 9.
- ¹⁷ B. H. Liddell Hart, 2002 Strateji Dolaylı Tutum, Çeviren: Cemal Enginsoy, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, s. 247-250.
- ¹⁸ AĞAYEV, M., 2001, Azerbaycan'ın Nahçıvan Eyaletinin Statüsünün Tarihi Gelişimi İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s.2
- ¹⁹ KÜRKÇÜOĞLU, E., 2007, Nahçıvan Tarihi (V-XV. Yüzyıllar) Güneş Vakfı Kültürel Yayınları 5, Tarih Serisi-3, Erzurum. s.4.
- ²⁰ Vidadi Muradov, Orta Asır Azerbaycan Şehirleri, Bakü 1983, s. 49
- ²¹ Jean Baptiste TAVERNIER, Tavernier Seyahatnamesi Çev. Teoman TUNÇDOĞAN, Kitap yayınevi-118 Sahaftan seçmeler Dizisi-7 2006 İSTANBUL s. 78-79
- ²² EYVAZLI, E., 2006, Nahçıvan Qedim Türk Torpağıdır. (İkinci Neşr) ELM neşriyat BAKI, s. 45

- ²³ Babayev, S. Y. 1999, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Coğrafiyası, "ELM" redaksiya-neşriyat ve poliqrafya merkezi. BAKI s. 5-6
- ²⁴ <http://www.azstat.org/region/az/001.shtml>
- ²⁵ Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi, C. VII, Bakü 1983 s. 173.
- ²⁶ Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi, s. 173
- ²⁷ MEMMEDOV, R., 1977, Nahçıvan Şehrinin Tarihi Oçeriki, Bakü, s. 34-35
- ²⁸ MEMMEDOV, R., 1977, s. 40.
- ²⁹ Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi, VII, s. 173
- ³⁰ ŞERİFLİ, M., 1969: "Nahcivansahlık hakkında" , Yeni Ordubad Gazetesi, 26/29 Kasım.
- ³¹ MEDETOV, G., 1975, "Geçmişin sahifeleri", Nahçıvan MSSR'nin 50 Yılığ, Bakü, s. 7.
- ³² MEMMEDOV, R., 1977, s.72.
- ³³ MEMMEDOV, R., 1977, s.80.
- ³⁴ Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi, VII, s. 173
- ³⁵ Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi, VII, s. 173
- ³⁶ MEMMEDOV, R., 1977, s. 95.
- ³⁷ BÜNYADOV, Z., YUSUFOV, Y., 1994, Azərbaycan Tarihi, C.I, Bakü, s. 465
- ³⁸ MEMMEDOV, R., 1977, s. 130.
- ³⁹ BÜNYADOV, Z., YUSUFOV, Y., 1994, s. 505-506.
- ⁴⁰ BÜNYADOV, Z., YUSUFOV, Y., 1994, s. 513.
- ⁴¹ Əliyev F., Əliyev M., 1996, Naxçıvan Xanlığı, Azərnəşr., Bakı, s. 106
- ⁴² BADDELEY J. F., 1989, Ruslar'ın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çeviren, Sedat Özden), İstanbul, s. 176.
- ⁴³ Türkmençay antlaşmasının tam metni için bkz., Meherrem ZÜLFÜQARLI Azərbaycan Tarihine Yeni Baxış BAKI-2007 s. 73-79.
- ⁴⁴ Rusya ile Edirne Antlaşması (Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, c. I., s. 279-286), m. 4.
- ⁴⁵ GULİYEV, N., 2006, Naxçıvan Xanlığının Ahalisi, (Tarixi Demoqrafik Tedqiqat) Bakı- Elm., s.14-15
- ⁴⁶ DELİLİ, H., 1978, Nahcivan Hanlığının Rusya'ya Birləştirilməsi, Tarih, İctimaiyat, Coğrafiya Tedrisi, No: 3, Bakü, s.60.
- ⁴⁷ BÜNYADOV, Z., YUSUFOV, Y., 1994 s. 587.
- ⁴⁸ BÜNYADOV, Z., YUSUFOV, Y., 1994, s. 588.
- ⁴⁹ AZİMOV, H., 1971, Azərbaycan Kazalarında Sovyetler, Bakü, s. 52.
- ⁵⁰ ARSLAN, A., Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Temmuz -1998 Sayı 41, Cilt: XIV, s. 521-546.
- ⁵¹ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 üncü Ordu Hareketi, C. II., s. 540-541, Sabis IV, s. 282.
- ⁵² 14 Eylül 1918 tarihli kararnamenin metni için bakınız; BOA, Kavanin 29, s. 246-247.
- ⁵³ GÖKDEMİR, A. E., 1998, Canub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Ankara, s. 46-62.
- ⁵⁴ ARSLAN, A., Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Temmuz-1998, Sayı 41, Cilt: XIV, s. 521-546.

-
- ⁵⁵ ERDOĞAN, F., 1957, Kafkas Elllerinde Hatıralarım, s. 258-259; KIRZIOĞLU, M.F., 1960, Milli Mücadelede Kars, 1 kitap, İstanbul, s. 26-27.
- ⁵⁶ GÖKDEMİR, E., 1998, s. 82-96.
- ⁵⁷ GÖKDEMİR, E., 1998, s. 141-144.
- ⁵⁸ GÖKDEMİR, E., 1998, s. 152-157.
- ⁵⁹ KIRZIOĞLU, M.F., 1960, s. 51-54.
- ⁶⁰ GÖKDEMİR, E., 1998, s. 175.
- ⁶¹ GÖKDEMİR, E., 1998, s. 175-78.
- ⁶² Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, 2. Baskı, Genelkurmay Yay., Ankara 1992, s. 244-245.
- ⁶³ ERAT, M., 1995, s. 99-100. Bu Azerbaycan Süvari Alayı daha sonra 15. Kolordu emrinde 15. Süvari Alayı olarak muharebelere katılmıştı.
- ⁶⁴ ÜNÜVAR, V., 1948, Bolşeviklerle Sekiz Ay, İstanbul, s. 28-29.
- ⁶⁵ ERAT, M., 1995, s. 104.
- ⁶⁶ ÜNÜVAR, V., 1948, s.32.
- ⁶⁷ ERAT, M., 1995, s. 57-62.
- ⁶⁸ ERAT, M., 1995, s. 212.
- ⁶⁹ BAYUR, Y. H., 1973, Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti, Ankara, s. 66; Türk istiklâl Harbi, III. Cilt Doğu Cephesi, s. 134-135.
- ⁷⁰ Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (16 Mart 1921). (Antlaşma metni için bakınız, İsmail Soysal, Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, c 1 (1920-1945), Ankara 1983, s. 32-38, m. 1.
- ⁷¹ ÜNÜVAR, V., 1948, s.87; KARABEKİR, K., 1988, İstiklal Harbimiz, s.907.
- ⁷² Bu antlaşmanın metni için bakınız, K. Karabekir, I.II., s. 970-973.
- ⁷³ DERİNSU DAYI, E., Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Nahçıvan Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 64-65-66, Cilt: XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006.